

راهکارهای مقابله با آسیب های فرهنگی فضای مجازی بر تغییر باورها و ایمان

حواگرگی بندری^۱

رقیه طاهری^۲

چکیده

از زمانی که اینترنت وارد فضای زندگی انسان شده، تاکنون، علی رغم تمامی محاسن و مزایای آن یک سری دغدغه و نگرانی را بر خانواده تحمل نموده است؛ موضوعی که در تمامی جوامع موضوعیت داشته و محدود به جامعه و یا اقلیتی خاص نمی شود. از طرف دیگر به دلیل ویژگی های خاص فضای مجازی و نو بودن این پدیده بسیاری از والدین فرصت امکان و یا توان کافی برای شناخت دقیق این فضا و کاربردهای آن را به دست نیاورده اند لذا عدم آشنایی مناسب آن با این فضا و در مقابل استفاده روزمره نوجوانان و جوانان و حتی کودکان از فضای مجازی موجب شده است فضایی محرمانه و خصوصی در محیط خانه برای فرزندان ایجاد شود به گونه ای که بدون دغدغه و بدون احساس وجود ناظر بیرونی ب تارنماهای مختلف در این فضا دسترسی یابند که گاهی نیز به دلیل ویژگی های سنی و شخصیتی و کنجکاوی های خود متاثر از فضاهای ناسالم موجود در اینترنت گردند. در این پژوهش تلاش شده است به بررسی مهم ترین آسیب های فرهنگی فضای مجازی و تاثیر آن پرداخته و راهکارهایی جهت مقابله و کاهش تهدیدات اینترنتی در ابعاد اجتماعی فرهنگی و آموزشی ارائه شود. راهکارهایی برای مقابله با آسیب های فرهنگی فضای مجازی بر تغییر باورها و ایمان در دو حیطه فردی و اجتماعی از جمله تولید محتوای دینی متناسب با مقتضیات ارائه می شود. راهکارهای فردی از قبیل: مجهز شدن به تقوی و ورع، تبیین جایگاه اعتقاد و باور دینی در شخص، راهکارهای اجتماعی از قبیل: آموزش متخصصین دینی و عقایدی در فضای مجازی، بسط و گسترش محتوای مطلوب فضای مجازی، آسان سازی دستیابی به اطلاعات دینی، تولید محتوای دینی متناسب با مقتضیات زمانه ارائه تفاسیر و مبانی قرآنی و روایی در فضای مجازی، ارائه مباحث دینی در قالب شعر مجسمه سازی آهنگ و...، تشکیل شبکه ملی اطلاعات.

واژگان کلیدی: مقابله، آسیب های فرهنگی، فضای مجازی، باورها

^۱ طلبه سطح دو، مدرسه علمیه الزهرا (س)، بندرعباس، com.gmail@۶۶.bandari.gorgi

^۲ طلبه سطح دو، مدرسه علمیه الزهرا (س)، بندرعباس، Roghayetoheri۲۳۰@gmail.com

فضای مجازی در یک فضای حقیقی از ارتباط انسان ها با یکدیگر دیگر و با اشیا شکل می گیرد فضای مجازی پیوستاری از فضای واقعی است اگرچه تفاوت هایی هم با فضای فیزیکی دارد فضای مجازی را می توان فضایی تلقی کرد که واقعیت دارد چون اعمال انسان در این فضا تاثیر واقعی دارد یک پزشک به تعبیر دقیق حضرت آیت الله جوادی آملی چیزی که امروز به عنوان فضای مجازی معروف شده در اصل حقیقت است چرا که مجاز را می توان کنار زد. اما حقیقت را نمی توان بنابراین فضای مجازی در اصل خودش حقیقت است این سیم و تلویزیون حقیقت نیست بلکه آن چیزی که معرفت و شناخت باشد حقیقت است به بیان دیگر آنچه با اندیشه مرتبط است و پیام را به ذهن منتقل می کند حقیقت است خواه از ابزار حسی یا ماورا حسی استفاده شود. (مرکز فضای مجازی، تک جلدی، ص ۳۳)

در سال های اخیر ارتباط از طریق فضای مجازی در بین نسل جوان جامعه جایگاه قابل توجهی پیدا کرده است در حال حاضر اینترنت به شرط آنکه در راه صحیح استفاده شود ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه بشری محسوب می شود برای جلوگیری از هم پاشیدگی خانواده ها والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا مسلط و آگاه باشند که در پرتو تغییر رفتار فرزندان تغییر در افکار آن حاصل خواهد شد حال به منظور پیشگیری و کاهش آسیب های اجتماعی نیاز است یک سری راهکارهایی جهت خنثی سازی اثرات مخرب فضای مجازی ارائه شود تا از پرتو آن اثرات مخرب فضای مجازی کنترل گردد عدم آگاهی به این مسئله باعث می شود نتوان در برابر آسیب ها مصون ماند هدف این مقاله تبیین و ارائه نمی الگوی عملی برای مبارزه با تهاجم فرهنگی در فضای مجازی است تا اثرات منفی آن را خنثی کنیم و از پرتو آن ایمان و باورهای افراد تقویت گردد.

بعد از تحقیقات به دست آمده مقاله ای با عنوان تاثیر فضای مجازی بر باورها و ایمان، به تاثیر فضای مجازی بر باورها و ایمان پرداخته است مقاله ای فرصت ها و چالش های نهاد دینی در فضای مجازی، به چالش ها و کم توجهی هایی که نهادهای دینی در مقابل فضای مجازی دارند اشاره می کند. کتاب از تهاجم فرهنگی تا جنگ نرم به اثرات مخرب فضای مجازی می پردازد. در مقاله ها و کتاب های آورده شده در پیشینه به تاثیر مخرب فضای مجازی به باورها و ایمان و به هم پاشیدگی خانوادگی خانواده پرداخته شده، در بعضی مقالات فقط به یک حیطه از راهکار پرداخته شده در مقاله حاضر سعی شده است بعد از بررسی های گوناگون به راهکارهایی

برای تقویت ایمان و تغییر باورها پرداخته شود. در ضمن تحقیقات و مقالاتی که تا به حال ارائه شده کلی بوده و محقق در نظر دارد به صورت تفصیلی و تخصصی به این موضوع و راهکار اصلاح آن بپردازد و به عوامل فردی و اجتماعی آن هم اشاره نماید.

مفهوم شناسی

تعریف لغوی و اصطلاحی واژه های مقابله، آسیب های فرهنگی، فضای مجازی و باورها مورد بررسی قرار می گیرد.

۱- مقابله

مقابله در لغت به این معانی آمده است: ۱. رویارویی و مواجهه ۲. مقایسه، مطابقه و تطبیق ۳. معاوضه، مبادله ۴. تساوی برابری و موازنه ۵. مخالفت، ضدیت ۶. تضاعف دوتاشدگی. دهخدا در ذیل معانی سوم مقابله (معاوضه و مبادله)، به معنای ترکیب «مقابله به مثل» نیز اشاره نموده می گوید: مقابله به مثل کردن، یعنی تلافی کردن، یا نیکی کسی را به عین عوض دادن

در فرهنگ معین مقابله به مثل رفت رفتار همسان در پاسخ به رفتار دیگری معنا شده است و در اصطلاح مقابل عکس العملی است که موجود زنده در مقابل رفتار منفی نشان می دهد که چه عملی در حیات انسانی منفی است بستگی به اعتقاد و باورهای یک فرق دارد رفتارهای منفی برای یک انسان مذهبی متفاوت است. (عمید، ۱۳۶۲، تک جلدی)

امیرالمومنین (علیه السلام): «رودا الحجر من حیث جاء فان الشر لا يدفعه الا الشر؛ سنگ را از همان جا که آمده بازگردانید، که بدی را جز به بدی دفع نشاید». (نهج البلاغه، حکمت ۳۱۴)

۲- آسیب

در فرهنگ لغت به هر پدیده ای که مایه تباهی و فساد چیزی می شود آسیب یا آفت گفته می شود یکی از پدیده هایی که مانند هر چیز دیگر در معرض آسیب ها قرار می گیرد تبلیغ دین و ارکان آن و فعالیت های جانبی آن است این آسیب ها در موقعیت و شرایط مختلف متفاوت است. (کمیته علمی و همایش اخلاقی و معنویت، آیین تبلیغ، ص ۳۴۹)

۳- آسیب شناسی

آسیب در لغت به معنای عیب نقص آفت، بل، ا، مرز و زیان است در اصطلاح عبارت است از کلیدی نواقص یا کاستی هایی است که جنبه داخلی دارند و از ناحیه درونی به تضعیف ضریب امنیتی جامعه می پردازند. آسیب شناسی که از ریشه لاتین ohtaP به معنای آسیب رنج و درد sogoL به معنای علم دانش گفتار و شناخت گرفته شده و ترکیب یافته است.

در اصطلاح علوم طبیعی آسیب شناسی yodhtaP برای مطالعه و ریشه بی نظمی اجتماعی و انحراف ها و بیماری های اجتماعی است.

۴- آسیب شناسی فرهنگی - سیاسی انقلاب اسلامی

آسیب شناسی سیاسی آن دسته از عوامل مهم و موثری است که به وجود آمدن بعد تداوم حیات آن می تواند فرآیند تحقق اهداف هر نظامی را متوقف کند و یا به صورت محسوس نماید آسیب شناسی انقلاب اسلامی ایران به معنای بررسی واقع بینانه مشکلات انحراف باد و تحریفاتی است که مانع رشد و کمال انقلاب اسلامی می شود. (محمد معین، ص ۱۸)

۵- فضای مجازی

فضای مجازی در یک فضای حقیقی از ارتباط انسان ها با یکدیگر و با اشیا شکل می گیرد که به دلیل ویژگی های ارتباطی آن از قبیل قابلیت های تولید ذخیره سازی پالایش پرداز و توزیع اطلاعات در همه زمان و مکان ها و همچنین امروز امکان تکرر هویتی و قابلیت تحرک و انعطاف پذیری شبکه ای افراد در آن فضا مورد توجه می باشد فضای مجازی دارای موله هایی است که مولفه های مولد پیامدهای اجتماعی و فرهنگی آن را می توان چنین برشمرد شبکه ای بودن تعاملی بودن ارتباطات هویت مندی ارتباطات و ارتباط گیرندگان بر خط بودن دائم فشرده گی زمان و مکان دانش پایه شدن جامعه. (فیروز آبادی، چاپ اول، ۱۳۹۶)

۶- باور

قبول سخن پذیرش قول کسی یقین اعتقاد. (معین، تک جلدی، ص ۱۶۰)

۷- ایمان

ایمان تسلیم توام با اطمینان خاطر ایمان در لغت ایمان پس از اعتقاد است شخص اگر پس از ایمان به عقیده اش تسلیم شود مومن است و اگر نه منافق یا کافر می باشد از طرف دیگر هر قدر قوی باشد تسلیم محکم خواهد بود شدت و ضعف ایمان و دارای مراتب بودنش از این روشن می شود اگر گویند چرا در معنی ایمان اطمینان خاطر را قید کردن گوئیم آن را برای ملاحظه ای اصل ماده است که ایمان بالاخره امن مشتق است پس موم آن است که به حق تسلیم شود و قلبش در آن تسلیم مطمئن و آرام و بی اضطراب باشد کفر در مقابل ایمان است پس از وضوح هر حق هر که به آن تسلیم شود موم و هر که آن را کتمان کند و تسلیم نشود کافر است. (قرشی، جلد اول، ص ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷)

در فضای مجازی، هم می‌شود کار حق انجام داد، هم کار باطل! اگر دانشمندان، اساتید دانشگاه، علماء، طلاب فاضل، فرهنگیان، دانشجویان و اهل فرهنگ، فضای مجازی را از حق پر کنند، قطعاً حضور باطل در این فضا کم‌رنگ‌تر خواهد شد. (محسن قرائتی، ۷ مرداد ۱۳۹۶)

۴- تولید محتوای دینی متناسب با مقتضیات زمانه

با گسترش فناوری، و جدید شدن ابزار ارتباطی به ویژه فضای مجازی، باید از این ابزارها در تبلیغ و گسترش معارف دینی بهره گرفت. به طور کلی در دین اسلام افق گسترده‌ای برای تبلیغ در نظر گرفته شده است؛ که نباید آن را به زمان، مکان و ابزار تبلیغی محدود کرد، لذا امروزه می‌توان در رویارویی با هجمه‌های عوامل ضد دین از این شبکه‌ها، به بهترین نحو در جهت رساندن پیام‌های دین اسلام، نمایاندن چهره اسلام حقیقی و نیز پاسخگویی به شبهات مطرح در این شبکه‌ها در حوزه اعتقادی بهره‌مند شد. رهبر معظم انقلاب در این باره می‌فرماید: امروز دشمن جبهه وسیعی را با استفاده از ابزارهای مؤثر خطرناک و کارآمد، و نیز با بهره‌گرفتن از علم تکنولوژی تشکیل داده است تا جمهوری اسلامی را با هدف یک یورش همه‌جانبه فرهنگی قرار دهد. مقابله با این تهاجم بسیار خطرناک و ویرانگر، نیازمند هوشیاری و استفاده از ابزار و روش‌های مشابه دشمن و یا شیوه‌های جایگزین است. (مقام معظم رهبری، آذر ۱۳۷۱) در احادیث می‌خوانیم: «الفرصةُ سریعةُ الفوتِ بطئیهُ العودِ!» (بحار ج ۷۸/ص ۱۱۳) و: «بَادِرِ الْفُرْصَةَ قَبْلَ أَنْ تَكُونَ غُصَّةً» (نامه ۳۱ نهج البلاغه) فرصت زود می‌رود و دیر می‌آید و چه بسا اصلاً به دست نیاید. پس پیش از آنکه غصه بخورید از آن بهره بگیرید.

ایجاد محیط‌های گفتگو با محوریت طرح پرسش‌ها و شبهات اعتقادی و پاسخ‌گویی به آن در قالب چت روم‌ها با نظارت افراد متخصص، سودمند است. از آنجاکه رسانه‌ها محمل اساسی فرهنگ هستند در برابر سیطره فناوری و رسانه‌ای نباید منفعل و گوشه‌گیر بود بلکه لازم است با بهره‌گیری از ماهواره‌ها، خبرگزاری‌ها، تکنولوژی‌های ساخت رایانه به عنوان یک وسیله ارتباطی از راه اخبار جریان بین‌المللی گسترش کتاب‌ها، فیلم‌های تلویزیون و دیگر محصولات فرهنگی به ارائه و اشاعه محصولات فرهنگی خویش اقدام نمود و با روشنگری سیطره فرهنگ سلطه و تهاجم فرهنگی را خنثی کرد بنابراین محتوای همه برنامه‌های فضای مجازی همسو با اهداف رسانه دینی شکل گرفت گیرند که همان انتقال فرهنگ اسلامی به حوزه عمل اجتماعی و زندگی مردم است. (عرفانی، ۱۳۹۶، ص ۵۱)

۵- ارائه تفاسیر و مبانی قرآنی و روایی در فضای مجازی

بر اساس آیات قرآن، اولین حق مردم (در فضای مجازی) آن است که مطالب و اخبار به شکل صحیح و مستند در اختیار آنان قرار گیرد، نه براساس حدس و گمان، توهین و تهمت، یا شایعه و برداشت شخصی. حضرت یعقوب به پسرانش گفت: «لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ» (یوسف/۶۷) اگر به دنبال یوسف در شهر می‌روید، از یک در وارد نشوید و از درهای مختلف وارد شوید. تمام جوان‌های ما یوسف هستند و اگر بخواهیم اینها را داشته باشیم، نمی‌شود از یک راه وارد شد. باید از تمام امکانات استفاده کنیم. و همچنین خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ» (ابراهیم/۴) ما هیچ پیامبری را، جز به زبان قومش، نفرستادیم و امروز فضای مجازی، زبان نسل جوان است و بسیاری از اطلاعات خود را از این فضا کسب می‌کند.

و در جایی دیگر، قرآن به مومنان می‌فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (انفال/۶۰) در مقابل دشمن هر چه می‌توانید ابزار و امکانات آماده کنید. در حال حاضر دشمن از ابزار فضای مجازی برای نفوذ و سیطره و سلطه فرهنگی استفاده می‌کند، ما هم باید از این فضا برای تبلیغ و ترویج فرهنگ و معارف قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام) استفاده کنیم.

شما فرض کنید یک دیوار در خیابان است که هر کس می‌تواند اعلامیه‌اش را بچسباند. اگر مذهب‌یون از این دیوار استفاده نکنند، قطعاً کسانی که قصد و نیتشان تخریب و ضربه زدن به مذهب و دین است، از این دیوار استفاده سوء می‌کنند.

باید بدانیم با علم و تکنولوژی نمی‌شود مخالفت کرد. امام (ره) وقتی از پاریس به بهشت زهرا (س) آمدند. فرمودند: ما با سینما مخالف نیستیم، با فیلم بد مخالف هستیم. امروز فضای مجازی به عنوان یک ابزار در دسترس همه و بویژه جوانان است. ابزاری کم‌هزینه، سریع، فرامرزی، جذاب و دوطرفه که در واقع یک فرصت خوب است. عکس، فیلم، صوت، متن، و همه نوع محتوایی در آن امکان ارسال و استفاده دارد. شرایطی پیش آمده که ما نیز باید از آن استفاده کنیم.

خبرها باید توسط افراد بصیر تحلیل و کارشناسی شود. در این باره قرآن می‌فرماید: «وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» (نساء/۸۳) اگر اخبار جامعه به پیامبر و پیشوایان - که قدرت تشخیص کافی دارند - بازگردانده شود، مردم از ریشه‌های مسائل آگاه خواهند شد. (نجفی، ۱۳۹۶، ص ۴۲)

* فضای مجازی باید سالم باشد و حب و بغض شخصی در آن نباشد. قرآن می‌فرماید: «شُهَدَاءَ لِّلّٰهِ وَلَوْ عَلَىٰ اَنْفُسِكُمْ اَوْ اِلْوَالِدَيْنِ وَاَلْقُرْبٰی» (نساء/۱۳۵) برای خدا شهادت دهید، اگرچه (این گواهی) به زیان خود شما، یا پدر و مادر و نزدیکان شما بوده باشد! این بدین معناست که در درج اخبار و مطالب قبل از رعایت مصالح شخصی، خدا را در نظر بگیریم.

* باید مواظب بود به افراد بی‌گناه آسیبی نرسد و با آبروی اشخاص بازی نشود. شنیده‌ام که در سایت‌ها تصاویر و فیلم‌هایی از افراد معروف و غیرمعروف بدون در نظر گرفتن حریم خصوصی و شخصی افراد دست به دست می‌شود. قرآن می‌فرماید: «اَنْ تُصِیُّوْا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ» (حجرات/۶) مبدا به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید! (محسن قرائتی، ۷ مرداد ۱۳۹۶)

۶- ارائه مباحث دینی در قالب شعر، مجسم سازی، کلیپ، آهنگ و...

یک: مجموعه اشعار مذهبی، آیینی و انقلابی

دو: پخش نمایش های تلویزیونی براساس داستان های قرآنی

سه: ساخت کلیپ های زندگی شهدا

چهار: برپایی نمایشگاههای تجسمی زندگی اهل بیت (ع)

۷- تشکیل شبکه ملی اطلاعات در قالب

یک: توسعه ارتباطات

دو: جهانی و فرامرزی کردن اطلاعات

سه: دستیابی آسان به آخرین اطلاعات

چهار: جذابیت و تنوع در آموزش

پنج: غنی کردن مهارت سواد رسانه ای

شش: گسترش عدالت رسانه ای (نجفی، ۱۳۹۶، ص ۳۵)

نتیجه گیری

ارتباط از طریق فضای مجازی در سال های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین نسل جوان جامعه پیدا کرده است و شبکه های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی افراد تاثیرگذار بوده است و در شکل دهی به هویت نقش دارد و حتی روی ابعاد اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جوامع نیز می توان تاثیرگذار باشد و امروزه با توجه به نقشی که فضای مجازی در ابعاد مختلف زندگی داشته است نمی توان آن را نادیده گرفت در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه های بشری محسوب می شود به شرط آنکه در راه صحیح استفاده شود از طرف دیگر افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده ها نسبت به تهدیدات فضای مجازی نیز در درجه نخست اولویت قرار دارد پیشگیری از آسیب های اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم است برای جلوگیری از فروپاشی خانواده ها والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا تسلط مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آنست چرا که وقتی بنیان فکری و شخصیت آن به صورت ناصحیح شکل بگیرد راه نفوذ شیادان و حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز می شود لذا چنانچه چه خانواده ها نسبت به شیوه های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند از انجام بسیاری از جرائم و ارتباطات پنهانی آن جلوگیری به عمل می آید.

منابع و مأخذ

*قرآن

*نهج البلاغه

۱. برون، مهرداد، فضای مجازی و آسیب های آن در نظام خانواده، سال ۱۳۹۶/۵/۸
۲. حسینی دشتی، سید مصطفی، معارف و معاریف، دایره المعارف جامع اسلامی، جلد پنجم، جلد ۵.
۳. حسینی، تقی، کتاب فضای مجازی از دیدگاه آیات و روایات،
۴. عرفانی، محمد نظیر، دکتر سید محمد علی عون تقوی، فرصت ها و چالش های نهادهای دینی در فضای مجازی (با تأکید بر آموزش) ۱۳۹۶.
۵. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۲
۶. فیروزآبادی، سید ابوالحسن، کتاب فضای مجازی، اجتماع و فرهنگ، چاپ اول، ۱۳۹۶
۷. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، جلد اول.
۸. کمیته علمی و همایش اخلاقی و معنویت، آیین ی تبلیغ.
۹. مرکز ملی فضای مجازی، حقیقت مجازی، تک جلدی.
۱۰. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تک جلدی.
۱۱. نجفی، فاطمه، واحدی، دکتر مهدی فرصت های فضای مجازی، رویکرد دینی - آموزشی ، سال ۱۳۹۶/۵/۱۶